

УДК 378:070.4

«ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА»: АНАЛІЗ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Миколаєнко Надія Миколаївна
м.Житомир

У статті проаналізовано дефініцію «професійна культура» у соціологічних, психологічних, педагогічних, культурологічних джерелах. Розглянуто підходи до сутності поняття «професійна культура». Зазначено, що професійну культуру варто вивчати як складне, інтегративне соціально-психологічне утворення, яке зароджується у системі відношень до соціального середовища, визначає світоглядні орієнтири, ціннісні установки, рівень володіння професійними вміннями та загальну концепцію професійної підготовки фахівця.

Ключові слова: професійна культура, професійна діяльність, культура особистості, професійна культура фахівця.

У сучасних дослідженнях велика увага приділяється умовам формування професійної культури, її складовим, але разом із тим простежується відсутність єдиного підходу до тлумачення терміну «професійна культура». Тому актуальності набуває цілісне вивчення сутності цієї дефініції.

Значну наукову цінність у дослідженні даної проблеми мають праці С. Арутюнова, Ю. Бромлея, І. Зарецької, І. Ісаєва, С. Ісаєн-

ко, Є. Клементьєва, Є. Климова, Л. Когана, Г. Кочетова, Н. Крилової, І. Моделя, В. Сластьоніна, Ф. Щербак та інших науковців. Однак виникає потреба в узагальненні підходів до визначення дефініції «професійна культура».

Мета статті – проаналізувати дефініцію «професійна культура»; визначити й узагальнити підходи до її сутності. Аналіз сутності поняття «професійна культура» здійснено у соціологічних, психологічних, педагогічних, культурологічних джерелах. Оскільки теорія і практика певної професії як система знань, умінь і навичок є феноменом культури, це дає підстави стверджувати про існування професійної культури.

Для розкриття сутності дефініції «професійна культура», здійснено аналіз тлумачних словників, який засвідчив відсутність пояснення даної дефініції. Так у словниках пояснюється «професійна підготовка», «професійна освіта», «професійна діяльність», «професійний відбір», «професійна орієнтація», «педагогічна культура», «політична культура», однак значення «професійна культура» не зустрічається. Лише в «Українському педагогічному словнику» за редакцією С. Гончаренко зазначено, що «водночас під культурою розуміють рівень освіченості, виховання людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльністю» [17, с. 182].

У культурологічному словнику зазначено: «Професійна культура характеризує рівень і якість професійної діяльності, які залежать від соціально-економічного стану суспільства й сумлінності в оволодінні певними знаннями, навичками конкретної професії та їх практичному використанні» [14, с. 173].

У Енциклопедії освіти за редакцією В. Кременя презентовано наступне: «...професійна культура включає сукупність принципів, норм, правил, методів, які сформувалися історично, регулюють процес, діяльність людини. Основу професійної культури складають знання та цінності, вироблені конкретною соціально-професійною групою та закріплені у традиціях її життєдіяльності (за О. Донцем, Ю. Мішиним, О. Шабаліним)» [9, с. 724].

Зазначимо, що більшість науковців приділяють увагу взаємозв'язку загальної та професійної культури, визначаючи останню невід'ємною частиною загальної культури. Так у дослідженні І. Ісаєва «Професійно-педагогічна культура преподавателя» зауважується про базування професійної культури на підґрунті культури особистості. Саме це, на думку вченого, дає можливість проектувати культуру у сферу професійної діяльності, культуру особистості. Тому під професійною культурою науковець розуміє систему загальнолюдських рис, професійно-ціннісних орієнтацій та якостей особистості, універсальний спосіб пізнання професійної діяльності [12].

Професійна культура взаємопов'язана із загальною культурою, однак вона має свої визначальні риси. «Якщо загальна культура особистості – вказує М. Віленський – відображає оволодіння ціннісним змістом духовної і матеріальної культури, ступінь залучення особистості до створення їхніх цінностей, здатність до їх продукування, то професійна культура особистості відображає прояв загальної культури у специфічних умовах професійної діяльності» [5, с. 28].

На думку А. Капської, професійна культура, крім необхідних знань, умінь та навичок включає в себе певні особистісні якості, норми ставлення до різних складових професійної діяльності [13].

Визначення поняття «професійна культура» знаходимо у дослідженнях С. Дружилова, який стверджує, що професійну культуру варто розуміти як специфіку культуру професійного співтовариства, і як культуру представника даної професії [8, с. 25]. «Кажучи про професійну культуру, ми розуміємо під нею, з одного боку, специфічну культуру професійного співтовариства, з іншого боку, специфічну культуру особи представника даної професії. Перша включає способи організації і розвитку професійної діяльності, представленої в продуктах матеріальної і духовної праці, у системі професійних цінностей, професійних норм і переконань, професійних традицій, що обумовлюють ставлення фахівців до предметів і об'єктів їх діяльності, самих себе. Друга – розглядається як результат засвоєння особою основних елементів професійної культури співтовариства, як результат професійної соціалізації і професійної ідентифікації особистості» [8, с. 5].

Ми погоджуємося із думкою В. Белоліпецького, який вважає, що професійна культура – це міра, якість діяльності людини в певній галузі її професії, у тому виді діяльності, де вона відчуває себе цілком комфортно, впевнено. Професійну культуру розуміють і визначають по-різному, залежно від дисциплінарного, тобто властивої даній науковій галузі характеру й інтересу [10, с.63].

Як наголошують учені С. Битишев, О. Уманський в основі становлення професійної культури лежить трудова культура особистості, яку необхідно розглядати як фундамент, інваріант професійної культури, не залежний від змісту й специфіки конкретної діяльності. Якщо професійна культура виявляється в професійній діяльності, то трудова культура характеризує якісний рівень будь-якої діяльності: пізнавальної, естетичної, художньої тощо.

Аналіз фахових і спеціальних джерел дає підстави стверджувати, що дефініція «професійна культура» не є поєднанням понять «професіоналізм» і «культура». Це синтез, що створює нове суспільне явище, де формується майстерність із загальною культурою. Так у професіонала його діяльність слугує критерієм особистої моральності, дотримання виховного принципу. Професійна культура, поєднується з етичними нормами, професійною компетентністю, спонукаючи людину до високого професіоналізму та особистісного самовираження.

Вважаємо за необхідне зауважити, що у філософських і соціологічних джерелах немає єдності в тлумаченні дефініції «професійна культура». Одними авторами (С. Битишев, Н. Крилова) вона використовується як один із способів соціалізації особистості, інші (Г. Соколов, О. Уманський) протиставляють поняттю «загальна культура», треті (Є. Клементьєв, Л. Коган, В. Провоторов, Ф. Щербак та ін.) – розглядають професійну культуру як загальну культуру особистості.

Так, для науковців Е. Клементьєва і В. Провоторова професійна культура фахівця – це, насамперед, процес розвитку цілісної особистісної культури, що визначається взаємопов'язаними між собою світоглядом і методологічним мисленням, в основі яких лежить «культурне» знання, що розвиває особистість і слугує основою професійної культури.

Науковцями (Б. Гершунський, В. Сластьонін, В. Шадріков), з'ясовано, що досягнення вищих сходінок професійного становлення фахівця закономірно супроводжується його особистісним розвитком. Так, із метою розкриття взаємозв'язку, взаємовпливу цих процесів В. Сластьонін звертається до поняття «особистісно-професійний розвиток», що означає процес формування особистості, орієнтований на високі професійні досягнення, оволодіння професіоналізмом і здійснюваний в саморозвитку особистості, професійній діяльності і професійних взаємодіях [15, с.31].

Так у площині соціалізації особистості професійну культуру розглядає С. Битишев. Відповідно до міркувань вченого, вона характеризує соціально-професійну якість суб'єкта праці. Це також досліджується у працях В. Беніна, який вважає професійну культуру способом формування і реалізації соціальних сил суб'єкта діяльності [2].

На нашу думку, уваги заслуговує тлумачення «професійної культури» запропоноване професором Л. Коганом. Він співвідносить цю дефініцію із поняттям «професійна зрілість», яка неможлива без ґрунтовних знань, умінь, досвіду в певній професійній діяльності. Зв'язок і єдність професійної зрілості, професійної етики, естетики, громадянської й етичної вихованості дослідник називає професійною культурою особистості.

Виникнення професійної культури С. Арутюнов та Ю. Бромлей пояснюють розділом людської діяльності на трудову й побутову. Професійна культура розуміється ними як сукупність спеціальних знань і досвіду їх реалізації у професійній діяльності. Наприклад, С. Арутюнов наголошує, що професійна культура у кожному конкретному випадку охоплює лише одну визначену частину діяльності. Вона визначає формування професійного типу мислення, специфіку професійного спілкування. Тим самим вона обмежена й не може задовольнити різноманітні запити духовного життя» [1, с.33]. Крім того, як зазначає Ю. Бромлей, особливістю професійної культури є існування певних норм поведінки фахівців [4, с.137].

Українська дослідниця проблем формування професійної

культури С. Ісаєнко шляхом узагальнення праць науковців, які проводили аналіз професійної культури з позицій аксіологічного, діяльнісного та особистісного підходів, робить висновок, що «професійна культура – це цілісне особистісне утворення, сутністю якого є діалектичний зв'язок усіх елементів культури індивіда, яке динамічно та нелінійно розвивається, специфічно проявляючись у сфері професійної діяльності та спілкування» [11, с.28]. Науковцем підкреслюється, що різноманітність визначень цього поняття пов'язане зі складністю і кадеміярністю самого феномена, а також із наявністю різних наукових підходів до висвітлення його сутності.

Російська дослідниця О. Грибова вважає, що «професійна культура» може бути визначено, як тип життєдіяльності, властивий суб'єкту професійної практики, що має комплекс інноваційних ідей, забезпечує безперервний процес історичної спадковості, професійного розвитку особистості, а також збереження культурної спадщини під час постійного продукування творчих процесів, які значною мірою впливають на стійкість сфери його професійної життєдіяльності [6, с.4].

Наприклад, Ф. Щербак, намагаючись уже у самому понятті акцентувати увагу на єдності професійного та соціально-морального аспектів у прояві культури особистості. Науковець визначає три складові, які зводять професійну культуру до майстерності, кваліфікації та спеціальних знань й умінь:

- наявність стійкої системи організаційної діяльності, яка забезпечує отримання якісних результатів діяльності;
- соціальна та особиста значущість результатів професійної діяльності, які не зводяться тільки до економічних показників;
- цілісний прояв особистості у праці [19].

Сучасна дослідниця Т. Гулієва у визначенні професійної культури базується на професії як певного соціокультурного явища. Відповідно до цього культурний зміст професії виявляється у предметах, засобах і результатах професійної діяльності, а професійна культура фахівця виявляється у його професійній картині світу (суб'єктивного образу об'єктивної професійної діяльності), концепції професійного життя (ціннісних орієнтацій та професійної спрямованості) та індивідуальному стилю духовності (цінності, які фахівець стверджує власною професійною діяльністю) [7, с.7].

«У другій половині ХХ ка. професійна культура вже розглядається не тільки як форма людської діяльності, але і як найважливіший аспект життєдіяльності особистості, як соціальна діяльність, що складається із взаємозалежних цілісних феноменів, які не зводяться лише до певного комплексу знань, умінь і навичок» [16, с.206].

Як зазначають дослідники Н. Нікітіна, С. Смирнов, В. Сластьонін професійна культура тісно пов'язана з процесом самовдосконалення, який необхідно розглядати як «діяльність людини,

спрямовану на формування в себе нових і посилення наявних позитивних якостей і властивостей, умінь і навичок, а також на корекцію своїх недоліків» [15, с.74]. Метою професійного самовдосконалення є досягнення усвідомленого й засвоєного образу (ідеалу) висококваліфікованого фахівця, грамотного вихователя й організатора, культурної людини. Отже, професійне самовдосконалення необхідно розглядати як специфічний вид професійної діяльності фахівців, невід'ємний компонент професійної підготовки.

Відповідно до пояснень В. Сластьоніна, у контексті професійного самоудосконалення, самовиховання, самоосвіти важливе значення набуває професійна самореалізація фахівця, що представляє результат пошуку «себе в професії», ствердження професійного іміджу, індивідуального стилю професійної діяльності, власної професійної ролі, образу «Я», розкриття й реалізація свого творчого потенціалу, визначення і досягнення професійних перспектив, встановлення нових професійних цілей, що веде до наступного діалектичного витку професійного сходження.

Досліджуючи професійну культуру з аксіологічних позицій, Г. Безодня вводить термін «професійно-моральна культура», яку визначає як міру освоєння й практичного використання фахівцями у своїй повсякденній трудовій діяльності норм професійної етики [3].

Зауважимо, що від культури поведінки, мовлення, слухання залежить результат професійної діяльності. Саме в цьому аспекті можна говорити про професійну культуру, тобто про відповідність поведінки, мовлення, слухання у професійній діяльності загальноприйнятим нормам і принципам, насамперед моральним, а також вимогам, що ставляться саме до цієї професії. Людина, займаючись певним видом діяльності, не тільки виявляє свої моральні якості, а й впливає через них на інших, досягаючи поставленої мети [18, с.51].

На основі узагальнення теоретичних досліджень науковців, професійну культуру розглядають як невід'ємну частину загальної культури особистості, або як складне структурне утворення, яке базується на свідомому засвоєнні, безперервному розвитку та використанні цілісної системи спеціальних професійних знань, умінь і навичок, або як професійно важлива якість для високо-ефективної професійної діяльності в ситуаціях, що потребують мобілізації глибоких особистісних ресурсів фахівця.

Отже, на підставі вищезазначеного ми пропонуємо трактувати професійну культуру як складне, інтегративне соціально-психологічне утворення, яке зароджується у системі відношень до соціального середовища, визначає світоглядні орієнтири, ціннісні установки, рівень володіння професійними вміннями та загальною концепцією професійної підготовки фахівця.

Перспективними напрямками дослідження вбачаємо у роботі на державному рівні певних програм щодо формування та розвитку професійної культури.

Література та джерела

1. Арутюнов С.А. Этнографическая наука и культурная динамика // Исследования по общей этнографии / С.А.Арутюнов. – Минск: Изд-во БГУ, 1983. – С.31-34
2. Батышев С.Я. Реформа профессиональной школы (опыт, поиск, задачи, пути реализации) / С.Я.Батышев. – М.: Высшая школа, 1987. – 343 с.
3. Безродня Г.В. Формирование профессионально-нравственной культуры будущего врача: дис ... кандидата пед. наук / Г.В.Безродня – М., 1990. – 204 с.
4. Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса / Ю.В.Бромлей. – М.: Наука, 1983. – 148 с.
5. Виленский М.Я. Физическая культура в гуманитарном образовательном пространстве вуза / М.Я.Виленский // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 1999. – №4. – С.27-32
6. Грибова О.В. Теория и практика формирования профессиональной культуры педагога-музыканта: автореф. дис... докт. пед. наук: 13.00.02 / Грибова Ольга Васильевна. – М., 2010. – 40 с.
7. Гулиева С.А. Педагогические формы и технологии формирования профессионально-педагогической культуры студентов – будущих учителей начальных классов: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 «общая педагогика» / С.А.Гулиева – М., РГБ, 2002. – 17 с.
8. Дружилов С.А. Психологические проблемы формирования профессионализма и профессиональной культуры специалиста / С.А.Дружилов. – Новокузнецк: ИПК, 2000. – 127 с.
9. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; головний ред. В.Г.Крем'яч. – К.: Інтер, 2-8. – 1040 с.
10. Игнатов В.Г. Профессиональная культура и профессионализм государственной службы: контекст истории и современности: учеб. пособ. / В.Г.Игнатов, В.К.Белолипецкий. – Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2000. – 253 с.
11. Ісаєнко С.А. Формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей засобами іноземної мови: дис... кадн. пед. наук: 13.00.04 / Ісаєнко Світлана Анатоліївна. – К., 2009. – 227 с.
12. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя [Текст] / И.Ф.Исаев. – 2-е изд., испр. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 208 с.
13. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю: Навчально-методичний посібник / А.Й.Капська. – К.: УДЦССМ, 2001. – 220 с.
14. Корінний М.М. Короткий енциклопедичний словник з культури / М.М.Корінний, В.Ф.Шевченко. – К.: Україна, 2003. – 384 с.
15. Педагогика профессионального образования: Учеб. Пособие / Е.П.Белозерцев, А.Д.Гонеев, А.Г.Пашков и др.; Под ред. В.А.Сластенина. – М.:

- Издательский центр «Академия», 2004. – 368 с.
16. Сабатовская И.С. Проблема профессиональной культуры в современной отечественной социологической литературе / И.С.Сабатовская // Вчені зап. Харк. гуманіт. Ун-ту «Нар. укр. акад.». – 2002. – Т. 9. – С.206-214
17. Український педагогічний словник / За заг. ред. С.Гончаренко. – К.: «Либідь», 1997. – 376 с.
18. Чмут Т.К., Чайка Г.Л. Етика ділового спілкування: Навч. посіб. / Т. К. Чмут / – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Вікар, 2008. – 224 с. – (Вища освіта XXI століття).
19. Щербак Ф.Н. Профессионально-нравственная культура труда / Ф.Н.Щербак. – М.: Знание, 1985. – 128 с.

В статті проаналізована дефініція «професійна культура» в соціологічних, психологічних, педагогічних, культурологічних джерелах. Розглянуті підходи до сутності поняття «професійна культура». Обобщенно дефініцію «професійна культура». Отмечено, что професійну культуру стоїть вивчати як складне, інтегративне соціально-психологічне формування, яке зароджується в системі відносин до соціального середовища, визначає світоглядні орієнтири, ціннісні установки, рівень володіння професійними вміннями і загальну концепцію професійної підготовки спеціаліста.

Ключевые слова: професійна культура, професійна діяльність, культура особистості, професійна культура спеціаліста.

In the article the definition of «professional culture» has been analysed in sociological, psychological, pedagogical, cultural sources. Approaches to the concept of «professional culture» have been considered. It has been stressed that it the professional culture is to be studied as difficult, integrative social-psychological education which is engendered in the system of attitudes toward a social environment, determines world view directions, valued settings, level of professional abilities and general conception of professional training of specialists.

Key words: professional culture, professional activity, culture of personality, professional culture of specialist.